

Представяне на научното наследство на семейство Валентина и Цеко Торбови чрез инструменти на дигиталната хуманитаристика

Радостина Тодорова, Александра Трифонова

Един от интересните и богати архивни фондове в сбирката на Университетския архив на Нов български университет е на семейния и творчески тандем проф. Цеко Торбов и Валентина Топузова-Торбова. За щастие огромната част от документите, свързани с живота и дейността им, са събрани на едно място – в НБУ. За щастие – защото в българската архивна практика са известни множество случаи на разпокъсване на архиви, на съхраняване на части от един архив в различни институции, дори невинаги архивни. Семейен архивен фонд „Торбови“ е заведен и в Централния държавен архив на Република България, под №1454, а отделни документи, отнасящи се до двамата видни наши преводачи, могат да се открият в различни лични и институционални фондове в териториалните и централните архивни дирекции.

Живот и научно дело на проф. Цеко Торбов

Роден е на 2/15 април 1899 г. в гр. Оряхово. Начално и средно образование завършва в родния си град и в Плевен. През 1919 г. се записва да следва право в Софийския университет, но остава там само за първия семестър. През 1920 г. заминава за Германия, където продължава обучението си за юрист първо в Берлинския, а по-късно и в Гьотингенския университет, който завършва през 1923 г. с докторат по право. Есента на същата година се завръща в България, където се занимава с юридическа, преводаческа и издателска дейност. Задочно, чрез писма, се запознава с известния немски философ Леонард Нелсон, който го кани да се присъедини към сътрудниците му. През 1925 г. това става факт – Торбов влиза в Нелсоновото общество в Гьотинген. Повторното му пребиваване в Германия е свързано с активно участие в дейността на основаната от Нелсон Философско-политическа академия, както и със системни занимания по философия.

През 1929 г., след защитата на втория си докторат в Гьотингенския университет, този път по философия, Цеко Торбов се завръща в родината и се установява в София. Започва работа като учител – първоначално в Немското училище, малко по-късно в Италианската кралска гимназия, където остава до 1944 г. 1942 г. бележи официалното му влизане в университетската общност – тогава той е избран за частен доцент по обща теория и философия на правото в Софийския университет. Три години по-късно става редовен доцент, след това и професор. През учебната 1947 – 1948 г. е декан на Юридическия факултет на Софийския университет, а в периода 1950 – 1956 г. заема поста заместник-декан на същия факултет. През 1948 г. се оттегля от професорската си длъжност по философия и теория на правото и остава да води часовете по немски език в Юридическия факултет. Пенсионира се през 1963 г. От 1956 г. Цеко Торбов започва да превежда основните съчинения на И. Кант – труд, който ще приключи през 1980 г. с издаването на „Критика на способността за съждение“. За изключителните си преводачески постижения през 1970 г. той е удостоен с Хердеровата награда на Виенския университет. Умира в София на 8 юни 1987 г.

История на архивния фонд

През 2004 г. Валентина Топузова-Торбова дарява на НБУ архива на проф. Цеко Торбов. След смъртта ѝ през 2008 г., племенникът ѝ Илия Русев предоставя и нейните документи. Затова първоначално е сформиран личен фонд под №12 „Цеко Торбов“, но обемът на придобитите

документи, свързани с живота и дейността на Валентина Топузова-Торбова, дава всички основания той да бъде трансформиран в семеен фонд „Торбови“.

Колекцията е богата и всеки раздел от типовата класификационна схема на личен (в случая – семеен) фонд е добре представен: присъстват биографични материали, документи от творческата, служебната и обществената дейност, обширна кореспонденция, изобразителни материали и документи на други лица, свързани по някакъв начин с фондообразователите. Във фонда могат да се открият и множество документи, отнасящи се и до двамата (кореспонденция, бюлетини на Философско-политическата академия, програми от Кантови конгреси и др.). Архивът на семейство Торбови представлява интерес за специалисти в областта на философията, правото, историята, а също и за преводачи на научна литература.

Архивът на проф. Цеко Торбов

Като по-интересни от биографичните материали на проф. Цеко Торбов могат да се посочат писаните от него спомените за ранните му години в Оряхово, фрагменти от дневникови бележки, както и безспорният акцент в този раздел – „Хердеровата награда“. Несъмнено най-важната част от архивното наследство на именития български философ на правото са ръкописите на неговите трудове – авторски и преводи. Тук присъстват не само известните му публикувани произведения – монографиите „Основният принцип на правото. Право и справедливост“ (1940; 1992), „Естествено право и философия на правото“ (1947; 1991), „История и теория на правото“ (1992), „Учение за държавата“ (1995), „Основи на философията на историята“ (1996), преводите на трите „Критики“ на И. Кант¹ и на някои от по-важните съчинения на Л. Нелсон², „Спомените за Леонард Нелсон 1924 – 1929 г.“ (1996), статиите „Етичен реализъм и обществен живот (схващането за идеализма у Леонард Нелсон)“³, „Война и право“⁴, „Разум и политика“⁵ и много други, но и редица непубликувани и непознати или малко познати работи като статията „Достоевски като политик“, бележки за историята и културата на Китай, преводи на статии и лекции от Л. Нелсон и Х. Шмид и др. Трябва да споменем също и поетичните и драматургичните опити на Торбов – съхранени са значителен брой негови стихове, разкази, драмата „Бистра“, преводът на „Песента за корнет Рилке“ от Р. М. Рилке⁶ и др.

Не по-малко любопитен е разделът „Документи от обществената и служебната дейност“ в архива на Цеко Торбов – сред постъпилите материали се намират свидетелства за живота му участие в работата на основаната от неговия учител Л. Нелсон Философско-политическа академия, за активната му обществено-педагогическа дейност в Италианската гимназия в София (организирането на въздържателно дружество в училището, акцията срещу планирано провеждане на корида с гостуващи тореадори през 1932 г. и др.). На границата между двата раздела – този и „Документи от творческа дейност“ – са изключително ценните по отношение на историята на научните организации у нас материали, свързани с дейността на Философско-социологическото дружество и Философския клуб. Съществен компонент от документалното наследство на „несломения кантианец“ (по израза на проф. Иван Славов⁷) е неговата кореспонденция – научна и лична, която вероятно ще разкрие съществени подробности за творче-

¹ Кант, И. Критика на чистия разум. Прев. Цеко Торбов. София: БАН, 1967; Кант, И. Критика на практическия разум. Прев. Цеко Торбов. София: БАН, 1974; Кант, И. Критика на способността за съждение. Прев. Цеко Торбов. София: БАН, 1980.

² Нелсон, Л. Етичен реализъм. Прев. Цеко Торбов. Оряхово, 1926; Нелсон, Л. Сократовият метод. Прев. Ц. Торбов. София, 1930; Нелсон, Л. Правото на животните. Прев. Цеко Торбов. София, 1935.

³ Публ. в: Просвета. 1937, II (10), 1245 – 1253.

⁴ Публ. в: Архив за правни науки. 1941, (5), 413 – 420.

⁵ Публ. в: Нов живот. 1939, V (15.10).

⁶ Публ. в: Свободна книга. 1994, V (1 – 3).

⁷ Славов, И. Цеко Торбов – несломеният кантианец. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.

ските контакти на Торбов с редица големи имена от световната философска и правна мисъл. От особена ценност – както в биографичен план, така и в обществено-исторически аспект – са илюстративните материали във фонда на Торбов (фотографии – негови и на близки и роднини, скици, рисунки, картички, вестници и др.). Сред архивното наследство и на двамата фондообразователи има и множество документи на други лица, свързани по някакъв начин с тях – това са предимно научни трудове (студии, статии, доклади, съобщения, като повечето от тях са с посвещение от авторите), поетични произведения и др.

Жизнен и творчески път на Валентина Топузова-Торбова

Родена е в гр. Кюстендил на 18 май 1918 г. Средно образование получава в София, в Италианската кралска гимназия, където немски език ѝ преподава Ц. Торбов. Продължава образованието си в Софийския университет и през 1945 г. завършва немска филология (втора специалност – италианска филология, трета – философия, незавършена). От 1945 до 1964 г. е редовна гимназиална учителка по немски език в София – първо в Търговската гимназия, след това в 34-то училище. Същевременно е хоноруван преподавател по италиански език в Държавната политехника (1950 – 1954) и Българската държавна консерватория (1968 – 1973) в София. От 1956 г. се занимава системно с преводаческа дейност.

Работи заедно с проф. Ц. Торбов (с когото сключва брак през 1962 г.) главно върху преводи на произведения от немската класическа философия. Сред по-значимите ѝ преводи се нареждат: „Пролегомени към всяка бъдеща метафизика, която ще може да се представи като наука“ (1969), „Основи на метафизиката на нравите“ (1974) и „Антропология от прагматично гледище“ (1992) от Им. Кант, Фр. Шилер – „Естетика“ (1981), „Върху трагическото изкуство“ и „Върху възвишеното“ (1983).⁸ През 1982 г. е наградена от Съюза на преводачите в България за превода на „Естетика“ на Фр. Шилер. През 1991 г. се създава Българско Кантово общество, на което тя става почетен председател. Талантливата наша преводачка умира в София на 30 юли 2008 г.

Архивът на Валентина Топузова-Торбова

Между биографичните документи на Валентина Топузова се намират нейни дневници, важен извор както за допълването на биографията на проф. Торбов, така и за историята на превода на „Критиката на чистия разум“. В този раздел се нареждат дипломи, награди, поздравителни адреси и др.

Във втората част на фонда – документите на Валентина Топузова-Торбова – също се откриват разнообразни „доказателства“ за творческата ѝ дейност: от най-ранните преводи и ученическите статии в „Просветно единство“, „Ученически подем“, „Училищен преглед“, „Литературен глас“ и др. до преводите на Шилер⁹ и Кант¹⁰, с които утвърждава самостоятелния си принос като преводач.

Към документите от служебната дейност на Валентина Топузова се отнасят докладите ѝ на тясно педагогическа тематика, експертни мнения за състоянието на образованието по чужди езици, по-специално по немски език, в горния курс на общообразователните училища, както и рецензии на учебни помагала по немски език.

⁸ Публ. в: Шилер, Ф. Избрани творби: поезия; драми; статии. София: Народна култура, 1983.

⁹ Шилер, Ф. Естетика. Прев. В. Топузова. София: Наука и изкуство, 1981.

¹⁰ Кант, И. Пролегомени към всяка бъдеща метафизика, която ще може да се представи като наука. Прев. В. Топузова. София: Наука и изкуство, 1969; Кант, И. Основи на метафизиката на нравите. Прев. В. Топузова. София: Наука и изкуство, 1974; Кант, И. Антропология от прагматично гледище. Прев. В. Топузова-Торбова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.

Значителен е обемът на кореспонденцията в архива на Валентина Топузова – голяма част от разменените писма от личен или научен характер са на немски език. Илюстративните и печатните материали (снимки, картички, рекламни издания и др.), макар и в доста по-малко количество, отколкото при проф. Торбов, допринасят съществено за изграждане на цялостна представа за жизнения и творчески тандем Торбови.

Лична библиотека на проф. Цеко Торбов

Дарената заедно с архива лична библиотека на проф. Цеко Торбов е ситуирана в библиотеката. Колекцията наброява около 280 екземпляра и включва книги, брошури, отпечатъци и незначителен брой списания. Документите са на няколко езика – български, руски, немски, италиански и френски, като най-голям брой са тези, написани на немски. В библиотеката са очертани двете основни области на научен интерес – философия и право.

Голямо е разнообразието от трудове по обща история на философията, антична философия – Платон, Аристотел, Тацит и др., история на немската философия, история на италианската философия; философски трудове, изследващи гностицизма, теокрацията, метафизиката, европейската реформация, както и основни понятия като морал, етика, воля, свобода; трудове, посветени на философското наследство на известните немски мислители – Кант, Хайне, Хегел, Шилер, Фихте и др.; биографични трудове, предимно посветени на известния изследовател, математик и мислител Леонард Нелсон; трудове по право – правна философия и юриспруденция, доктрината за естественото право и др.

Представителна част от колекцията е на разположение на потребителите в читалня „Проф. Иванка Апостолова, д. н.“, където се намират и други сбирки на изтъкнати български и чуждестранни учени, дарени на университета. Останалата част от колекцията се съхранява в хранилища и също се ползва с поръчка в читалнята на библиотеката.

Дигитална хуманитаристика

Развитието на науката постоянно прекроява граничните линии между хуманитарните и социалните науки, изкуствата, приложните и естествените науки. Освен засилването на тенденцията за интердисциплинарност в изследванията днес се наблюдава и стремеж към разширяване на аудиторията от ползватели на тези изследвания и постигане на значително социално въздействие. Това става възможно чрез прилагане на съвременни методи от сферата на информационните и комуникационните технологии. Съществуват множество определения за този феномен в литературата, например:

- според Кейси Наш: *Методология за усъвършенстване на научните изследвания, както и средство за публикуване на изследвания и ангажиране на учените и обществеността.*¹¹
- според Силвия Стоянова: *Дигиталната хуманитаристика е надграждаща дисциплина за хуманитарните учени и преподаватели, които възприемат цифровите технологии като среда за съхранение, организация, възпроизводство и разпространение на техните изследвания, както и като платформа за тяхното преподаване, с цел да се даде възможност за по-качествена оценка на информацията, която е в основата на хуманитарните изследвания.*¹²
- според Анна Капрарелли: *Нов съвместен и социален начин за анализ, изследване, проучване и представяне на нови изследователски теми, свързани с хуманитарните*

¹¹ What Is Digital Humanities?. [онлайн]. Достъпно на: <https://whatisdigitalhumanities.com/>

¹² Пак там.

*науки, чрез използването на компютърни и цифрови технологии, на интернет и различни налични интернет приложения.*¹³

Тези избрани определения напълно описват възможностите за изследователите, които създава дигиталната хуманитаристика. Именно тези подходи успешно се прилагат при представяне на културно, научно и документално наследство.

Концепция за представяне на научното и документалното наследство на семейство Торбови

Досега редица са проведените инициативи. На първо място може да се посочи включването на известна част фотографии, на които е увековечен образът на проф. Цеко Торбов в различни ситуации, в проекта Европейана (2012 г.). През 2014 г. 115-годишнината от рождението му е отбелязана с документална изложба, а година по-късно аудитория 212 в НБУ, наименувана в негова чест, е обзаведена с постоянна документална експозиция. Пак през 2014 г. непубликуваната статия на професора „Достоевски като политик“ е отпечатана в алманаха на Българското общество „Достоевски“¹⁴, а в списание „Философски алтернативи“ са обнародвани размисли на Леонард Нелсон в превод на Валентина Топузова-Торбова.¹⁵

През ноември 2017 г. в НБУ е проведена кръгла маса, посветена на 50-годишнината от излизането на българския превод на Кантовата „Критика на чистия разум“ (дело на проф. Торбов), а през май 2018 г., отново в НБУ, се състоя среща-разговор по повод 100-годишнината от рождението на Валентина Топузова-Торбова. През следващата 2019 г., когато се изпълват 120 години от рождението на проф. Цеко Торбов, департамент „Право“ предвижда провеждане на голяма юбилейна конференция, а също и евентуално преиздаване на част от статиите и студиите на професора, разглеждащи различни въпроси в областта на философията, социологията и общата теория на правото.

След анализ на притежанията и дейностите за популяризиране на научното и документално наследство от университетския архив и библиотеката, които са звена в структурата на Центъра за книгата на НБУ, и възможността за тясно сътрудничество с департамент „Право“, възникна идеята за създаване на специален сайт, който да въплъщава съвременните достижения на концепцията за дигитална хуманитаристика.

Чрез него, благодарение на съвременни технологични решения, се постига обединено представяне на документалното и научно наследство на семейство Торбови, както и на всички инициативи за неговото популяризиране. Сайтът ще представлява нова по функционалност информационна и документална база, която ще служи за основа на бъдещи изследвания в областта на философията, правото, лингвистиката и др.

Концепцията за новата платформа включва няколко тематично обособени секции. Естествено е на първо място в сайта да бъде поставен разделът „Биографии“. Както и по-горе бе описано, биографиите на Цеко и Валентина Торбови са изключително интересни. Публикуването им под формата на текст и хипертекст в сайта създава възможност за нелинейно четене и допринася за засилване на научния интерес и насърчаване на изследванията върху техния жизнен път. Всеки новоразкрит факт от техния живот ще обогатява перманентно тяхната биография в сайта.

Следващата секция „Библиографии“ ще представя поотделно научното им наследство. Библиографиите ще бъдат представени интерактивно. Където е възможно, ще бъдат създадени

¹³ Пак там.

¹⁴ Трифонова, А. Из личния архив на проф. д-р Цеко Торбов – един малко известен негов труд за Достоевски. В: Достоевски: мисъл и образ. София: Изток – Запад, 2014, с. 289 – 317.

¹⁵ Трифонова, А. Размисли на Леонард Нелсон за етичното и религиозното светоразбиране в превод на Валентина Топузова-Торбова. Философски алтернативи. 2016, 25(4), 134 – 153.

връзки към обединения каталог на Националната академична библиотечно-информационна система (НАБИС), а други от публикациите (предимно статии) ще бъдат придружени с дигитални факсимилета от първата им страница. Тази секция ще позволява както линейно запознаване с научното наследство на семейството, така и търсене чрез вградената в браузера функционалност, което максимално ще улесни всички потребители на сайта.

Една от най-важните секции е следващата, а именно „Научни изследвания и отзиви за научното дело на сем. Торбови“. В нея ще съществуват три подраздела, и по-точно изследвания върху делото на проф. Цеко Торбов, отделно за Валентина Топузова-Торбова и в последния подраздел – такива, посветени и на двамата. Информацията ще бъде под формата отново на интерактивна библиография. Отново където е възможно ще бъдат създадени връзки към обединения каталог на НАБИС, а при публикациите със свободен достъп, ще е налично пълнотекстовото съдържание. Библиографската информация тук ще се допълва периодично при установяване на нови публикации и отзиви за живота и делото на проф. Цеко Торбов и съпругата му. Функционалността за ползване е същата, като описаната в предходната секция.

В отделен раздел ще бъде ситуирано електронното представяне на конференцията, която департамент „Право“ ще организира през 2019 г. Всички участници ще имат възможност да използват вече създадения сайт и публикуваните материали в него при своите научни търсения, посветени на делото на семейство Торбови. Отново в тази секция ще бъдат публикувани програмата на конференцията и резюмета на докладите. Библиографската информация за докладите и за целия сборник, който ще бъде публикуван след конференцията, ще бъде добавена в секцията „Научни изследвания и отзиви за научното дело на сем. Торбови“.

Следващата съществена част от новата уеб платформа е „Семеен архивен фонд“. В него ще бъде публикуван пълен инвентарен опис на семейния архивен фонд „Торбови“, който ще предостави възможност за качествено нова информация и възможност за нови научни изследвания, базирани върху проучването на личните архиви. В тази секция ще бъдат публикувани и анотирани дигитални копия на по-важни документи. В отделна секция ще се представи „Лична библиотека „Проф. Цеко Торбов“, като отново се използва методът на публикуването на нейна интерактивна библиография. Тук обаче връзките ще водят към записите на отделните издания в библиотечния каталог на НБУ. Тази секция ще позволява както линейно запознаване с библиотеката, подредена тематично, така и търсене чрез вградената в браузера функционалност, с което максимално ще се улеснят всички потребители на сайта.

Секция „Фотоалбум“ ще запознава потребителите с визуалния архив на семейството. Тук ще бъдат публикувани множество дигитализирани фотографии, придружени с анотации. Те ще могат да послужат за илюстриране на бъдещите научни публикации, посветени на семейството, но не само. При разчитането им е установено присъствието на множество други лица, свързани с българската наука и култура. По този начин публикуването на тези изображения ще окаже влияние изобщо върху изследвания за личности в българската правна и философска наука, и лингвистиката.

Съществено място в сайта ще заемат две образователни игри, насочени към млади изследователи и студенти. И двете игри са базирани на съществуващо приложение – галериен модул с възможност за публикуване на изображения и събиране на коментари за тях чрез популярните социални медии. Първата игра се нарича „Преведи кореспонденцията на проф. Торбов“. Тук всеки месец ще се публикува по едно писмо от или до професора. Всеки, владеещ съответния език, може да предложи вариант на превод. След приключване на месеца преводачът, чийто превод е приет, ще бъде оповестяван в секция „Новини“. При втората игра ще бъде публикувана снимка, около която съществуват редица неизвестни факти. Тук се повтаря принципът на споделено знание, тъй като всеки с достъп до интернет може да направи обосновано предположение за имена на лица, местоположение в градове, улици и др. Всеки месец потребителите на сайта, които за допринесли са дешифрирането на дадено изображение, ще бъдат оповестявани.

В новата уеб платформа, в раздел „Търсене“, във всички разчетени писма, лични документи и ръкописи ще може едновременно да се провежда търсене. Тук ще се използва съществуваща функционалност на интегрираната библиотечно-информационна система EosWeb за провеждане на пълнотекстово търсене в корпуса от разчетени документи, които ще бъдат прикачени в pdf формат към записите на архивните единици. На тази страница ще бъде публикувана помощна информация за синтаксиса, който да дефинира правилно търсенето в системата, както и информация за масива от разчетени документи. Тази функция ще улесни изключително изследователите, които проучват например какво е написал проф. Торбов по конкретна тема, за конкретно лице или друга ключова дума.

Последната секция, но не по важност, е „Новини“. Текущо кураторът на платформата ще отразява всички новости в сайта, като информация за нови изследвания, изяснени факти, нови снимки и всичко, което представлява интерес за учените и изследователите. Тук ще бъдат обявявани и потребителите на сайта, допринесли за разчитането на конкретни документи, победители в игри и др.

Заклучение

Чрез уеб платформата, посветена на сем. Торбови, се създава нов фундамент за научни изследвания. Тук текстът съжителства заедно с хипертекст, пълнотекстова база данни с мултимедийно съдържание, генерират се новини, отразява се конференция и др. Използваните методи и различни приложения за уеб среда са в основата както на модерното обучение, така и на съвременното научно изследване и разпространение на знанието. Сайтът ще създаде условия за практическа работа и изучаване въз основа на качествено новите дигитални ресурси, интегрирани в него. В своята конкретика, платформата ще популяризира документалното и научно наследство на сем. Торбови, но заедно с това ще допринесе и за развитието на практики в национален мащаб, които подобряват качеството и увеличават видимостта на научните изследвания и тяхното отражение върху социалния и културен живот в обществото.